

WSTĘP

W średniowiecznej organizacji Kościoła katolickiego, kapituły katedralne obok wykonywania funkcji kultowych, w sporej mierze uczestniczyły w rządach diecezją. Już te dwa aspekty ich działalności mogłyby być wystarczającym bodźcem do podjęcia badań nad nimi. Badanie dziejów kapituł w XVI w. jest może bardziej ciekawe niż w innych, zwłaszcza późniejszych okresach. W tym bowiem czasie, z jednej strony kapituły już przeżywały okres upadku dawnego znaczenia, z drugiej zaś zetknęły się z nowymi prądami Odrodzenia i hasłami rozszerzającej się protestanckiej reformacji. Wiadomo, że niektóre z kapituł w Niemczech i w Polsce umiały mocno przeciwstawić się nowym hasłom religijnym, dzięki czemu przyczyniły się do obrony zagrożonych pozycji Kościoła, nie raz w większym stopniu niż sami biskupi. Możliwości kapituł oddziaływania na stan Kościoła w diecezji były większe tam, gdzie biskupi w małym tylko stopniu osobiście zajmowali się rządami diecezją. W szczególniejszy sposób odnosi się to do diecezji przemyskiej. Biskupstwo przemyskie należało bowiem obok kamienieckiego i chełmskiego, do typowych biskupstw „przechodnich”.

Biskupi zarządzający tymi diecezjami, ze względu na ich słabą pozycję materialną, traktowali je jako szczebel w swej karierze duchownej, toteż przy pierwszej możliwości awansu opuszczali je przechodząc na biskupstwo lepsze. Ponieważ dość często biskupi przemyscy byli również podkancierzami czy kanclerzami państwa, niejednokrotnie nie mogli nawet bezpośrednio zająć się zarządaniem diecezji.

Znamiennym jest fakt, że np. bp Piotr Tomicki, wicekanclerz królestwa, w okresie sześcioletnich rządów diecezją w latach 1514-1520, najprawdopodobniej nawet w niej nie był. Biskup Maciej Drzewicki, również wicekanclerz koronny, w okresie ośmioletnich rządów, od 1505 do 1513 r. przebywał na terenie diecezji dwukrotnie, zapewne po kilka tygodni w 1509 i 1511 r. Nie odwiedził jej również bp Rafał Leszczyński, rządzący nią w latach 1521-1523, a bp Andrzej Krzycki, ordynariusz przemyski w latach 1524-1527 przebywał w niej w sumie tylko kilka miesięcy. Brak dowodów na to, aby na terenie diecezji przebywał i Andrzej Róża Boryszewski, arcybiskup lwowski i zarazem administrator przemyski w latach 1498-1503 ¹. W takiej sytuacji rola kapituły była jeszcze większa niż w normalnej sytuacji, toteż chęć zaznajomienia się z zespołem ludzi tworzących ową kapitułę wydaje się zupełnie uzasadniona. Przedmiotem tej pracy jest właśnie analiza działania kapituły przemyskiej w pierwszym ćwierćwieczu XVI w.

Jednym czynnikiem, który zadecydował o wyborze takiego, a nie innego odcinka czasu, była chęć poznania ludzi w okresie bezpośrednio poprzedzającym czasy przyjmowania się na terenie diecezji tak jak i całej Polski reformacji. Następne pokolenie kanoników przemyskich zetknęło się bowiem z prądem tym już bezpośrednio. To właśnie było czynnikiem determinującym wybór owego ćwierćwiecza. Z problematyki wiążącej się z osobami i działalnością kanoników przemyskich wybrano znowu jedynie kilka zagadnień, takich jak ich pochodzenie, wykształcenie, posiadanie święceń kapłańskich. Ciekawą jest też sprawa otrzymywania kanonii. Wiadomo bowiem, że w XVI w. najpoważniejsze stanowiska w Kościele rozdzielał w Polsce król. Fakt ten wywołuje pytanie, w jakim zakresie otrzymywanie kanonii w kapitule przemyskiej zależało od króla oraz czy kierował się on w tych sprawach

¹ W. Sarna, *Episkopat przemyski o. ł.*, Przemysł 1902-1907, s. 72, 76, 78, 85, 93, 98-102.

jakąś świadomą polityką. Nie sposób jednak zajmować się ludźmi należącymi do jakiejś instytucji, nie zaznajomiwszy się uprzednio z jej organizacją. W związku z tak zarysowaną problematyką pracy pozostaje i jej podział. Dzieli się ona na trzy rozdziały.

W pierwszym omówiono organizację i uposażenie kapituły. Chodziło bowiem o to, aby określić przynajmniej w przybliżeniu korzyści materialne, jakie osiągnęli kanonicy z przynależności do kapituły przemyskiej.

W rozdziale drugim, zajmującym się obsadą prebend kapitulnych, ustalono chronologiczną kolejność kanoników w ramach poszczególnych kanonii oraz ich pochodzenie terytorialne i społeczne, a wreszcie podjęto próbę określenia takich ich kwalifikacji jak wykształcenie i posiadanie święceń kapłańskich. Charakterystyki te uzupełniono także najkonieczniejszymi danymi z działalności tej instytucji kościelnej, np. na temat udziału członków kapituły w jej sesjach.

W trzecim rozdziale podjęto próbę ustalenia dróg, po których kanonicy przemyscy doszli do swej godności. Ze względu zaś na rolę króla, jaką odegrał przy nadawaniu beneficjów kościelnych, zagadnienie powyższe omówiono w związku z prawem prezenty monarchy.

Dzieje kapituły przemyskiej były dotychczas przedmiotem badań kilku osób. Pierwszym z badaczy tego zagadnienia był Fryderyk Alembek (1598-1672), członek tejże kapituły, po którym zostały w rękopisie dwie prace, tyczące kapituły: *Annulus canonicalis* z lat 1644-49, zawierający materiały na temat uprawnień, majątków i pojedynczych prebend kapitulnych oraz *Gemma czyli Series episcoporum et canonicorum* z roku 1647, zawierająca m.in. żywoty biskupów i kanoników².

---

² J. Kwolek, *Archiwa diecezji przemyskiej o. ł.*, Przemysł 1927, s. 41; Idem, *Alembek (Alempech) Fryderyk (1598-1672)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 73-74.

Drugim historykiem kapituły przemyskiej był Franciszek Pawłowski (1807-1876), także członek kapituły przemyskiej. Pozostawił on również w rękopisie pracę poświęconą dziejom kapituły pt. *Liber memorandorum capituli Cathedralis r. l. Premisliensis, historicas notitas de origine ac vicissitudinibus eius, porro de foundationis et personis ad illud pertinentibus e fontibus domesticis et extraneis adornatus...*, Premisliae 1853. Praca ta również zawiera m. in., biogramy kanoników i ich katalogi³.

Trzeba jednak powiedzieć, że obaj badacze niezupełnie wykorzystali materiał archiwalny. Z drugiej strony życiorysy te są raczej zbiorem wyciągów z ksiąg archiwalnych na temat poszczególnych kanoników. Prace te są jednak cenne z tego względu, że mogą służyć jako repertorium głównych wiadomości o poszczególnych kanonikach oraz przewodnik do zbierania materiałów o nich, podają bowiem datę roczną i księgę, w której dana wiadomość się znajduje.

W schematyzmach diecezjalnych podano sporządzone przez Pawłowskiego katalogi kanoników według poszczególnych kanonii z końca XVI w.⁴, nie wolne one jednak od błędów i pomyłek.

Jakub Federkiewicz, podobnie jak i poprzednicy – członek kapituły przemyskiej, także zajmował się jej dziejami. W latach 1908-1913 ogłosił w „Kronice Diecezji Przemyskiej” swą nieukończoną pracę pt. *Kapituła przemyska ob. łac.* Na kilkuset stronach w sposób daleki od metodycznego traktowania tego rodzaju spraw omówił cały szereg zagadnień związanych z kapitułą, na przestrzeni całego okresu jej dziejów, nie tknął jednak ani uposażenia kapituły, ani karier jej członków⁵.

³ T. Śliwa, *Pawłowski Franciszek*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. H.E. Wyczański, Warszawa 1982, s. 332-333.

⁴ J. Kwolek, *Archiwa...*, s. 19 n.

⁵ *Ibidem*, s. 12 n.

W 1960 r. na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL powstała praca (maszynopis) ks. Zdzisława Majchera o kapitule przemyskiej, zajmująca się jej organizacją prawną do soboru trydenckiego. W tej sytuacji właściwie prawie każdego rodzaju praca nad kapitułą przemyską jest uzasadniona.

Literatura polska na temat kapituł jest dość skromna. W gruncie rzeczy poza podstawową pracą Stanisława Zachorowskiego: *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich* (Kraków 1912) i pracą ks. Stanisława Librowskiego, poświęconą kapitule wrocławskiej (*Kapituła katedralna wrocławska, Varsoviae* 1949) oraz pracą Jana Korytkowskiego: *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do naszych dni* (t. 1-4 Gniezno 1883). Żadna kapituła katedralna nie posiada jednak wyczerpującej monografii. W takiej sytuacji daleko jeszcze do podsumowania wyników badań nad dziejami kapituł polskich⁶. Wobec tego wydaje się, że praca włożona w wyświetlenie owych kilku zagadnień, nawet w tak skromnym odcinku czasu nie będzie bezużyteczna.

Podstawę źródłową niniejszej pracy stanowią materiały archiwalne zaczerpnięte z Archiwum Diecezjalnego w Przemysłu, w pierwszym rzędzie protokoły z sesji kapituły, następnie akta oficjalatu przemyskiego z omawianego okresu i istniejące tylko dla ośmiu lat tzw. *Akta Episcopalia*.

Na potrzeby niniejszego opracowania akta kapituły zostały przebadane za okres od końca lat osiemdziesiątych XV w. do roku 1530. Z lat późniejszych zostały one jedynie

---

⁶ J. Szymański, *Piętnaście lat badań nad dziejami polskich kapituł katedralnych (1945-1960)*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 1962, R. 5, nr 1, s. 89. Ukazały się dwie prace o kapitułach kolegiackich. Zob. F. Stopniak, *Dzieje kapituły zamojskiej*, Lublin 1962; J. Szymański, *Kapituła kolegiacka w Wojniczu 1465-1786*, Lublin 1962. Należy dodać, że prof. Jerzy Kłoczowski w pracy: *Vita communis kleru w XI-XII wieku*, „Rocznik Humanistyczny Towarzystwa Naukowego KUL” 1961, t. 10, z. 2, (s. 22-39), precyzuje cały szereg postulatów w sprawie badań nad średniowiecznym ruchem kanonicznym w Polsce.

przejrzane. Z akt oficjalatu wykorzystano wszystkie wiadomości odnoszące się do członków kapituły z lat 1490-1540. Trzeba jednak zaznaczyć, że do omawianych w pracy zagadnień materiał zawarty w tych źródłach mógł być tylko częściowo wykorzystany. Akta te bowiem nie zawierają danych genealogicznych, a biograficznych zaś stosunkowo niewiele. Materiał zawarty w rękopisie *Rosa. Iura praecipua et principaliora capituli Premisliensis* czy *Trzebiniana seu summaria consignatio privilegiorum et aliorum iuris munimentorum v. capituli ecclesiae cathedralis Premisliensis per Fridericum Alembek* został wykorzystany przy omawianiu uposażenia kapituły. Znajdujące się w Archiwum Diecezjalnym w Przemyślu wspomniane opracowania rękopiśmienne Alembeka i Pawłowskiego posłużyły częściowo jako przewodnik przy zbieraniu materiału. W tych zaś przypadkach, kiedy zawierają jakieś nieznane dane, względnie wiadomości podane przez nich pokrywają się całkowicie z ustaleniami autora, zostało to w niniejszej pracy uwidocznione.

Przeprowadzono również kwerendę w Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie i ze znajdujących się tam akt zaczerpnięto jedynie najbardziej charakterystyczne dane, odnoszące się do członków kapituły przemyskiej.

Ze źródeł drukowanych najwięcej materiału zaczerpnięto z regestów metryki koronnej, wydanych przez Teodora Wierzbowskiego w *Matricularium Regini Poloniae Summaria*, cz. 1-4, Varsoviae 1905-1917. Przebadanie oryginałów tejże metryki rzuciło więcej światła na związki niektórych kanoników z królem, ale stosunkowo niewiele. Dość dużo wiadomości odnośnie do omawianych osób znajdowało się natomiast w *Aktach grodzkich i ziemskich* ówczesnego województwa ruskiego, wydanych we Lwowie przez Xawerego Liskego i Antoniego Prochaskę w latach 1870-1906.

Wymienić należy ze względu na jakość materiału rzucającego światło na kościelne kariery kanoników przemyskich, akta kapituł: krakowskiej, płockiej, gnieźnieńskiej,

poznańskiej, wrocławskiej, wydane przez Bolesława Ulanowskiego oraz źródła wyprodukowane przez Uniwersytet Krakowski, czy *Teki Adolfa Pawińskiego*, dostarczają danych przydatnych do określenia związków niektórych osób z królem⁷.

Wykaz skrótów

- ACP – Acta Capituli Premisliensis
- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych
- AGZ – Akta grodzkie i ziemskie
- AEp – Acta Episcopalia
- AOfP – Acta Officialatus Premisliensis
- MRPS – Matricularium Regni Poloniae Summaria

---

⁷ Szczegółowy wykaz wykorzystanych źródeł i literatury podaję na końcu niniejszego opracowania.

Drzeworyt z dzieła Jana Wuchaliusza pt. „*Żywot Pana Jezusów...*”,
Kraków 1849